

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Pöyhönen, Sari; Martikainen, Tuomas

Title: Johdantoa superdiversiteettiin

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © 2023 Tuomas Martikainen, Sari Pöyhönen ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Pöyhönen, S., & Martikainen, T. (2023). Johdantoa superdiversiteettiin. In T. Martikainen, & S. Pöyhönen (Eds.), *Superdiversiteetti : näkökulmia maahanmuuton monimuotoisuuteen* (pp. 11-42). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1489. <https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/skst.1489/>

Johdantoa superdiversiteettiin

Sari Pöyhönen

 <https://orcid.org/0000-0003-1507-7206>

Tuomas Martikainen

 <https://orcid.org/0000-0001-8109-1781>

Tämä teos on ensimmäinen laaja ja monitieteinen suomenkielinen katsaus tutkimukseen, jossa superdiversiteetti on joko teoreettinen tai empiirinen tukipuu. Superdiversiteetin monitieteinen tarkastelu on tärkeää juuri nyt. Suomi on yhteiskuntana tullut siihen pisteeseen, että tietyt sosiaaliset kategoriat, kuten etninen tausta, syntymämaa, äidinkieli tai sukupuoli eivät välttämättä riitä hahmottamaan kasvanutta moninaisuutta ja sen seurauksia.

Tämän johdantoluvun tarkoituksena on luoda kehykset superdiversiteetin ymmärrykselle, ja koko teoksen tavoitteena on tarjota lukijalle mahdollisuus tutustua käsitteen monitieteisiin sovelluksiin. Suomessa superdiversiteetin tutkimusta tehdään ja sen käyttövoimaa kehitellään erityisesti sosiolingvistiikassa ja soveltavassa kielentutkimuksessa, kasvatustieteissä, kulttuurintutkimuksessa, yhteiskuntatieteissä sekä kaupunkitutkimuksessa. Siksi nämä tieteenalat ovat tässä teoksessa vahvasti edustettuina. Teoksen ytimessä on Suomessa 1990-luvun taitteesta lähtien kasvanut maahanmuutto ja sen lukuisat vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Suurin osa teoksessa esitellyistä tutkimuksista perustuu laadulliseen, usein etnografiseen tutkimukseen ja haastatteluihin.

Joissakin tutkimuksissa aineistoa on kerätty kyselyin. Myös julkiset asiakirjat, oppikirjat, piirroukset, valokuvat ja sosiaalisen median videot ovat toimineet tutkimusaineistona.

Kansainvälinen muuttoliike ja suomalaisen yhteiskunnan kasvava monimuotoisuus

Toisen maailmansodan jälkeen kasvanut kansainvälinen muuttoliike ja liikkuvuus ovat olleet yksi tärkeimmistä viime vuosikymmenien ilmiöistä Euroopassa ja maailmanlaajuisesti (Castles, de Haas ja Miller 2015; Gatrell 2019). Kun vuonna 1960 Euroopassa arvioitiin olleen noin 20 miljoonaa maahanmuuttajaa (United Nation Population Division n.d.), vuonna 2020 määrä oli kasvanut jo 87 miljoonaan (UN DESA 2022).¹ Kansainvälinen muuttoliike on myös monimuotoistunut, mikä on perinpohjaisesti muuttanut yhteiskuntien sosiaalisia, demografisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia rakenteita (Meissner, Sigona ja Vertovec 2022). Lisäksi valtaosa maahanmuutosta on kohdistunut suuriin kaupunkeihin (Phillimore, Sigona ja Tonkiss 2020). Puhutaan myös *enemmistö-vähemmistökaupungeista*, joista aikaisempi etninen enemmistö on jäänyt määrälliseen vähemmistöön suhteessa kaupungin muihin, usein hyvin monimuotoisiin etnisiin ryhmiin (Crul 2015).

Jotta voisimme ymmärtää, miksi maahanmuuttoon ja monimuotoisuuteen liittyvät pohdinnat ovat tärkeitä Suomessa, on syytä tarkastella muutamia Suomen väestöä koskevia muutoksia. Toinen maailmansota merkitsi väestönsiirtoja myös Suomessa: sotavuosina lähetettiin Ruotsiin noin 50 000 sotilasta ja Pohjois-Suomesta Ruotsin puolelle evakuoitiin noin 50 000 henkilöä. Luovutetuilta alueilta asutettiin 425 000 evakkoa Suomen uusien rajojen sisään. Sotavuosia seurasi rakennemuutoksen aika, jolloin Suomessa muutettiin maalta kaupunkeihin ja suomalaisia lähti työn perään Ruotsiin. Työsiirtolaisten määrä oli enimmillään 40 000 henkilöä vuodessa. (Korkiasaari 2001.) Vielä 1970- ja 1980-luvuilla Suomi oli maastamuuttomaa. Maahanmuutto

¹ Lukumäärässä on mukana hieman yli 10 miljoonaa entisen Neuvostoliiton kansalaista, jotka eivät olleet saaneet kansalaisuutta seuraajavaltioissa.

oli varsin satunnaista ja perustui lähinnä valtion humanitaarisiin toimiin ottaa vastaan pakolaisia kriisialueilta, kuten esimerkiksi Chilestä ja Vietnamista. Neuvostoliiton hajoaminen ja kylmän sodan päätyminen 1990-luvun taitteessa oli merkittävä murros, joka näkyi myös Suomessa. Inkerinsuomalaisia paluumuuttajia tuli maahan yli 30 000. Suomi otti vastaan pakolaisia myös muun muassa Somaliasta ja entisestä Jugoslaviasta. Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995. Työperusteinen maahanmuutto nousi kotouttamispolitiikkaan ensi kerran 2000-luvun alkupuolella, mutta globaali finanssikriisi vuosina 2008–2011 jarrutteli sitä. (Pöyhönen, Suni ja Tarnanen 2019.) Vuonna 2015 Suomea ravisteli niin sanottu pakolaisten vastaanottokriisi, kun Suomeen pakeni lähes 32 500 turvapaikanhakijaa (Maahanmuuttovirasto 2016). Helmikuussa 2022 Venäjä hyökkäsi Ukrainaan ja kevääseen 2023 mennessä yli 52 000 ukrainalaista on hakenut Suomesta tilapäistä suojaa (Maahanmuuttovirasto 2023).

Suomen väestömuutoksia voidaan tarkastella myös tilastojen valossa. Vuonna 1990 Suomen väestöstä oli ulkomailla syntyneitä 1,3 prosenttia. Vuonna 2021 luku oli 8,0 prosenttia (Tilastokeskus 2022c.) Vieraskielisiksi rekisteröityjä oli Suomessa vuonna 1990 0,5 prosenttia ja vuonna 2021 luku oli noussut 8,3 prosenttiin (Tilastokeskus 2022a). Tilastojen mukaan Suomessa puhutaan ainakin 158 kieltä (Tilastokeskus 2022b), eivätkä tilastot todennäköisesti edes tavoita kaikkea olemassa olevaa kielellistä monimuotoisuutta (Räsänen 2017). Suomen kodeissa käy kova porina suurella määrällä maailman kieliä. Välillisesti – sukulaisina, naapureina, koulu- ja työtovereina, harrastuksissa ja mediassa – heidän vaikutuksensa on huomattavasti suurempi. Maahanmuuttoon liittyvän väestöllisen muutoksen merkittävyyden havaitsee nopeasti myös katsomalla maan suurimman maahanmuuton kohdealueen, pääkaupunkiseudun kolmen suuren kaupungin alle 20-vuotiasta väestöä, josta vieraskielisiä oli 1,2 prosenttia vuonna 1990 ja 22,1 prosenttia vuonna 2020 (Kototietokanta 2022). Käytännössä nämä luvut tarkoittavat sitä, että lähes joka kymmenennellä lapsella Suomessa ja joka viidennellä lapsella pääkaupunkiseudulla on juuria myös jossain muualla.

Nämä muutamat väestötilastot kätkevät sisäänsä suuren määrän Suomen olosuhteissa uudehkoja kulttuurisia arvostuksia, tapoja, ajattelu-

malleja, ruokatottumuksia, maailmankuvia ja uskonnollisia käsityksiä, sekä ylirajaisia ihmis- ja sukulaisuussuhteita, viestintätarpeita ja aineellista vaihtoa yhdistettynä jonkinasteiseen monipaikkaiseen – joko henkiseen tai konkreettiseen – elämään. Kutsumme tätä elämän kirjoa *diversiteetiksi* eli *monimuotoisuudeksi* tai *moninaisuudeksi*. Emme lähde tarkentaman näiden käsitteiden vivahde-eroja, vaan katsomme niiden kaikkien viittaavan tässä teoksessa asioiden ja ilmiöiden sosiaalisesti koettuun moneuteen. Tämän moneuden, usein äänen lausumattomana, vastinparina toimii valtaväestön suomalainen kulttuuri ja identiteetti, joka edustaa Suomessa oletettua normaaliutta, tavanomaisuutta ja kyseenalaistamattomuutta (esim. Anttila 2007). Vaikka suomalaista, yhtenäistä valtakulttuuria ei vahvassa mielessä – siis kaikkiin elämän yksityiskohtiin ulottuvassa – olekaan olemassa, näemme sen kuitenkin olevan tosiasiallinen, sosiaalisesti rakentunut, stereotyyppinen ja varsin laajalti suomalaisten parissa jaettu kuvitelma siitä, miten asiat ovat tai miten niiden tulisi olla suhteessa suomalaisuuteen.

Kotoutuminen ja *integraatio* ovat olleet keskeisiä – joskin kiisteltyjä – käsitteitä muuttoliikkeiden tutkimuksessa (Tarnanen, Rynkänen ja Pöyhönen 2015, 58). Suomen kielen sana *kotoutuminen* viittaa prosessiin, jossa maahanmuuttanut² asettuu vastaanottavaan yhteiskuntaan. Kotoutumisen taustalla ovat yhteiskuntatieteelliset teoriat integraatiosta (Modood 2007; Grzymała-Kazłowska ja Phillimore 2017). Kotoutumista voidaan tarkastella kielitaitona, työllistymisenä, sosiaalisina suhteina tai uuteen asuinmaahan identifioutumisena. Aihetta monipuolisesti Suomessa tutkinut Pasi Saukkonen (2020) tulkitsee suomalaisen kotouttamispolitiikan huomioivan vähemmistöjen näkökulman. Käsitteiden integraatio ja kotoutuminen taustalla on Saukkosen mukaan halu irtautua sellaisesta ajatuksesta, jossa maahanmuuttajien tehtävänä on yksiselitteisesti ja yksisuuntaisesti sulautua (assimiloitua) uuteen asuinmaahan ja sen kulttuuriin. Sen sijaan Suomessa halutaan korostaa kotoutumisen

2 Tässä teoksessa käytetään pääsääntöisesti sekä termiä *maahanmuuttaja* että *maahanmuuttanut*. Kotouttamistyön tueksi laaditussa sanastossa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021) suositellaan termiä *maahanmuuttaja* silloin, kun sillä on selittävää arvoa esimerkiksi tilastoissa. Termillä *maahanmuuttanut* tarkoitetaan henkilöä, joka on syntynyt ulkomailla ja muuttanut Suomeen. Termeillä ei oteta kantaa henkilön maahanmuuttotatukseen. Termien uudistaminen kuvastaa suomalaisen yhteiskunnan monimuotoistumista ja tarvetta edistää yhdenvertaisuutta ja osallisuutta.

kaksiraiteisuutta ja kaksisuuntaisuutta. Näillä painotuksilla halutaan myös muistuttaa maahanmuuttajien kulttuurisista oikeuksista sekä siitä, että todellisuudessa monet asiat myös säilyvät kaiken muutoksen keskellä. (Mt., 21.) Saukkonen (2013a) näkee suomalaisen kotouttamispolitiikan kovaksi ytimeksi kuitenkin työllistymisen edistämisen, vaikka vähemmistöjen kielelliset, kulttuuriset ja uskonnolliset tarpeet tunnustetaan ja niitä pyritään myös jossain määrin tukemaan.

Väestösuhteisiin pureudutaan myös *monikulttuurisuuden* käsitteellä, jolla on sekä deskriptiivinen että normatiivinen ulottuvuus. Deskriptiivisenä eli kuvailevana käsitteenä monikulttuurisuus tarkoittaa yksinkertaisesti sitä tosiseikkaa, että yhteiskunnassa elää erilaisia kulttuuriryhmiä, tavanomaisesti etnisiä ryhmiä tai yhteisöjä, joilla on valtaväestöstä poikkeavia kulttuurisia piirteitä sekä mahdollisesti oma kieli ja uskonto. Normatiivisena käsitteenä monikulttuurisuus, jota Saukkonen (2013a) kutsuu *multikulturalismiksi*, tarkoittaa erilaisia tapoja hallinnoida vähemmistöjen oikeuksia ja velvollisuuksia esimerkiksi erityiskohtelun tai muiden järjestelyjen kautta. Monikulttuurisuusteorioissa väestöryhmät jaetaan tavallisesti niiden asuinhistorian kautta ”vanhoihin” ja ”uusiin” vähemmistöihin, jolloin toisen pidempi asuinhistoria oikeuttaisi sen erilaiseen kohteluun uudempiin tulokkaisiin verrattuna (Kraus 2011, 9; Saukkonen 2013b, 41). Monikulttuurisuusajattelu perustuu erilaisten kollektiivisten identiteettien tunnustamiseen kulttuuristen, kielellisten, etnisten ja uskonnollisten yhteisöjen mielekkään elämän lähtökohtina, ja siten se toisintaa maahanmuuttotutkimukselle tyypillistä etnisyyden- tai kansalaisuusperustaista luokittelua ja lähestymistapaa.

Kansainvälisiin muuttoliikkeisiin liittyvän monimuotoisuuden lisäksi on hyvä huomioda, että yhteiskunnallinen ja poliittinen kiinnostus vähemmistöihin tai muutoin valtaväestöstä poikkeaviksi katsottuihin väestöryhmiin on ollut kasvussa länsimaissa ainakin 1960-luvulta lähtien. Yhteiskunnallisia liikkeitä on syntynyt edistämään muun muassa alkuperäiskansojen, uskonnollisten ja etnisten vähemmistöjen sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Ylirajaisten ja globaalien yhteiskunnallisten liikkeiden ytimessä on *identiteetti* ja vaatimukset sen myötämieliseen tunnustamiseen ja tunnustamiseen. Näitä yhteiskunnallisia liikkeitä on tarkasteltu muun muassa identiteettipolitiikan,

sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja monikulttuurisuuden näkökulmista. Tiedeyhteisö ei ole suinkaan ollut irrallaan näistä muutoksista, sillä monet eri liikkeiden vaikuttajista tai ainakin heidän tausta-ajatuksistaan ovat kummunneet tutkimuksesta. (Cohen ja Rai 2000; Alcoff ja Mohanty 2006.)

Seuraavaksi esittelemme teoksen keskeisen käsitteen, *superdiversiteetin*, sen suhteen toisiin samankaltaisiin käsitteisiin kuten *intersektionaalisuuteen*, tarkastelemme asiaa koskevaa tutkimuskirjallisuutta ja esittelemme teoksen kolmetoista lukua.

Steven Vertovecin superdiversiteetti

Steven Vertovec (s. 1957) on amerikkalainen antropologi, joka käsitteli väitöskirjassaan Trinidadin siirtolaistaustaista hinduväestöä (1992). Hänen myöhemmät tutkimuksensa ovat keskittyneet etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin (Vertovec ja Peach 1997), kansainvälisiin muuttoliikkeisiin (Vertovec ja Cohen 1999), diasporaan (2000), transnationalismiin (2009) ja monikulttuurisuuteen (Vertovec ja Wessendorf 2010) sekä erityisesti diversiteettiin niin paikallisena ilmiönä kuin käsitteenä (esim. 2015). Vertovec katsoo 1990-luvun alussa kylmän sodan päättymisen jälkeen monimuotoistuneiden kansainvälisten muuttoliikkeiden vaikuttaneen peruuttamattomalla tavalla siihen, mitä kulttuurinen, kielellinen, etninen, uskonnollinen ja muu vastaava diversiteetti on ja kuinka sitä olisi tarkoituksenmukaista tarkastella. Ilmiötä kutsutaan myös *diversiteetin diversifioitumiseksi* eli monimuotoisuuden monimuotoistumiseksi (Hollinger 1995; Vertovec 2007b, 1025).

Vertovecin julkaisema työpaperi *The emergence of super-diversity in Britain* (2006) ja siihen perustuva tieteellinen artikkeli *Super-diversity and its implications* (2007b) aloittivat tieteellisen superdiversiteettikeskustelun. Superdiversiteetin lähtökohtana oli haastaa kansainvälisten muuttoliikkeiden ja kotoutumisen tutkimuksen etnisiä ja kansallisia ryhmiä sekä niihin liittyviä monikulttuurisuutta painottavia tarkastelutapoja. Superdiversiteetti käsitteenä toi esiin niin maahanmuuttaja-

ryhmien sisäisiä kuin yksilötason eroavaisuuksia erityisesti suurkaupunkiympäristöissä ja liitti nämä eronteot laajempaan sosiaalitaloudellis-poliittiseen yhteyteen. Artikkelinsa (2007b) alussa Vertovec maalaa kuvaa Lontoosta globaalina, kosmopoliittisena ja monietnisenä kaupunkina tavalla, joka on ollut tyyppillinen etnisten suhteiden ja maahanmuuton tutkimuksessa. Hän kuitenkin ohjaa katsomaan, mitä etnisen monimuotoisuuden takana piilee: maahanmuuttaneiden erilaisia oleskelu(lupa)statuksia, ikä- ja sukupuolieroja, alueellisesta jakautumista sekä paikallisten palveluntuottajien vaihtelevaa suhtautumista erilaisiin maahanmuuttaneisiin. Tämä yksilöllinen ja väistämättä myös ryhmätason monimuotoisuus on Vertovecin superdiversiteettinäkemysten ydin. Vertovec ei pidä esille nostamiaan tekijöitä itsessään uusina, mutta diversiteetin mittakaavaa, muutosten nopeutta, niiden laajuutta, ennakoimattomuutta ja kompleksisuutta ei hänen mukaansa ole aiemmin tunnistettu. (2007b, 1024–1026.)

Artikkeli jatkuu lyhyellä kuvauksella aikaisemmista Britannian afrokariibialaisista ja eteläaasialaisista maahanmuuttajavähemmistöistä, joista edetään nopeasti 1990- ja 2000-luvun maahanmuuton tarkasteluun. Vertovec toteaa uudemman muuttoliikkeen eroavan monin tavoin aikaisemmasta. Keskeisiä muutoksia ovat olleet maahanmuuttaneiden kasvanut lukumäärä, heidän aikaisempaa moninaisemmat lähtömaansa, kielensä ja uskontonsa, maahanmuuton syiden monimuotoistuminen sekä siitä johtuvat vaihtelevat oleskelulupastatukset (työntekijät, opiskelijat, perheenjäsenet, turvapaikanhakijat, pakolaiset ja myös paperittomat). Oleskelulupastatusten saajissa taas näkyvät sukupuoleen ja ikään liittyvät muutokset. Naisia muuttaa Britanniaan enemmän perhesyistä, kun taas työperustaisen maahanmuuton tai turvapaikanhaun tilastoissa miehiä on enemmän. Valtaosa muuttajista on työikäisiä 25–44-vuotiaita ja alle 16-vuotiaiden määrä on laskenut. Monimuotoisuuden kirjo koskee myös samoista maista lähteneitä maahanmuuttajia, eli ryhmätason sisäinen monimuotoisuus on lisääntynyt. (Vertovec 2007b, 1026–1044.)³

³ Vertovec tiivistää näitä tekijöitä myös saamassaan toimeksiannossa (2007a), jonka tilasi Britannian integraatiosta ja sisäisestä koheesiosta vastaavan ministeriön toimikunta vuonna 2006. Toimeksiannossa hän esittää politiikkasuosituksia, jotka pohjautuvat superdiversiteettiin yhteiskunnallisena ilmiönä.

Luotuaan yleiskuvan superdiversiteetistä Vertovec siirtyy käsittelemään niitä haasteita, joihin tutkijoiden tulisi paneutua. Hänen mainitsemiaan kohteita ovat muun muassa uudet epätasa-arvon muodot, muuttuva segregatio, ylijajaisuus, kotoutuminen, tutkimusmenetelmälliset muutostarpeet ja tutkimuksen suhde politiikkaan. Lisäksi Vertovec toteaa, että superdiversiteetti haastaa julkisia palvelujärjestelmiä vastaamaan paremmin erilaisiin tarpeisiin. Huomion kohteena pitäisi olla myös se, millä tavoin maahanmuuttajayhteisöjä on tarkoituksenmukaista ottaa mukaan toiminnan kehittämiseen. (Vertovec 2007b, 1044–1049.)

Artikkelinsa lopuksi Vertovec (2007b, 1049) vielä kertoo keskeisimmiksi näkemänsä superdiversiteetin osa-alueet, jotka ovat lähtömaa (sisältäen etnisyyden, kielen, uskonnon, kulttuuriset arvot ja käytännöt), siirtolaisuusreitti (sisältäen reittien sukupuolittuneisuuden ja pohjautumisen sosiaalisiin verkostoihin), oikeudellinen asema (oleskelulupastatus), inhimillinen pääoma (koulutus), työllistyminen, paikallisuus (etninen segregatio), ylijajaisuus sekä paikallisten viranomaisten, palvelutuottajien ja asukkaiden suhtautuminen. Vertovecin ensimmäinen superdiversiteettiartikkeli ei siis tarjoa yksiselitteistä määritelmää ilmiölle, vaan toteaa, että maahanmuuton laadullisen ja määrällisen muutoksen vuoksi on syytä pohtia uudelleen, millä käsitteillä, menetelmillä ja muilla tavoilla tilannetta voisi ymmärtää aiempaa paremmin. Lisäksi hän toteaa, etteivät aikaisemmat tutkimusperinteet tähän enää täysin pysty. Eniten hän kohdistaa kritiikkinsä etnisiä ryhmiä painottavaan monikulttuurisuus- ja kotoutumistutkimukseen.

Vaikka Vertovecin alkuperäinen artikkeli on varsin epämääräinen ja superdiversiteetin käsitteellistämisen osalta ilmiselvästi puutteellinen, hän onnistui paikallistamaan ajankohtaisen ja monia pohdituttavan ilmiön: kylmän sodan jälkeen alkaneen kansainvälisten muuttoliikkeiden monimuotoistumisen ja sen paikallisten seurausten käsitteellistämisen vaikeudet. Vertovec haluaa kirjoituksellaan tuoda esiin maahanmuuttajien ryhmä- ja yksilötason mittavan inhimillisen variaation sekä luoda uudenlaista tulkinnallista tilaa lähtö- ja tulomaan välille aina paikallistasolle asti. Hän tahtoo huomioida laajemmat kansainväliset, kotimaiset ja paikalliset valtarakenteet niin politiikassa, taloudessa kuin sosiaalis-

sa elämässä. Artikkelin on perinteikkään *Ethnic and Racial Studies* -lehden kautta aikain viitatuin yksittäinen artikkeli, jonka sysäämänä alkoi mittavaksi kasvanut kiinnostus superdiversiteettiä kohtaan.

Fran Meissner ja Steven Vertovec toteavat yhteisartikkelissaan (2014, 542–543) kolme keskeistä superdiversiteetin tarjoamaa näkymää:

- 1) Superdiversiteetti on deskriptiivinen käsite, joka kuvaa kasvanutta monimuotoisuutta ja tämän monimuotoisuuden risteymiä.
- 2) Superdiversiteetti kehottaa menetelmälliseen pohdintaan, jotta uutta kompleksisempaa todellisuutta voitaisiin aikaisempaa paremmin tutkia.
- 3) Superdiversiteetin käsite pyrkii myös osoittamaan käytännön toimijoille suunnan, johon toiminnan kehittämistä voisi kohdentaa.

Samassa yhteydessä kirjoittajat korostavat superdiversiteetin laadullisia ominaisuuksia kolmen S:n (*Spread, Speed, Scale*) avulla: muutokset ovat levinneet laajalle, tapahtuneet nopeasti ja olleet mittakaavaltaan suuria. Näiden samojen piirteiden avulla voidaan myös vertailla muutostahtia eri aikoina ja paikoissa. Artikkelissaan Meissner ja Vertovec painottavat myös politiikan ja käytännön toimien keskeistä roolia tällaisen diversiteetin mahdollistamisessa ja hallinnassa. (Meissner ja Vertovec 2014, 546–552.)

Muissa superdiversiteettiä koskevissa kirjoituksissaan Vertovec tämentää alkuperäisen artikkelinsa näkemyksiä. Eräässä blogikirjoituksessaan Vertovec (2013) toteaa hämmentyneensä käsitteen saamasta suuresta suosiosta monilla eri tieteenaloilla, jotka kattavat suuren osan ihmistieteistä. Samalla hän havaitsee monia erilaisia tapoja tulkita superdiversiteettiä, jotka osuvat varsin vaihtelevalla tavalla käsitteen alkuperäiseen tarkoitukseen. Myöhemmin hän laajentaa samaa pohdintaa artikkelissaan *Talking around super-diversity* (2019), jossa hän kommentoi seitsemää tapaa käyttää superdiversiteettiä. Superdiversiteetti voi tarkoittaa 1) poikkeuksellisen runsasta diversiteettiä; 2) lähtökohtaa oletetusta uudesta asiaintilasta, jossa runsas monimuotoisuus on tavanomaista; 3) metodologista uudelleen pohdintaa tai 4) lisääntynyttä etnistä diver-

siteettiä. Superdiversiteetti voi myös 5) tarjota mahdollisuuden jonkin tutkimusalueen moniulotteisempaan uudelleen tarkasteluun (*multi-dimensional reconfiguration*); 6) tarkoittaa siirtymistä pois etnisyysskeskeisistä näkökulmista ja 7) virittää muiden kompleksisuuksien, kuten valtahierarkioiden tai sosiokulttuuristen tekijöiden, tarkastelua. Näistä Vertovec vaikuttaa pitävän hedelmällisimpinä metodologista uudelleen pohdintaa, tutkimusalueen moniulotteista uudelleen tarkastelua, siirtymistä pois etnisyysskeskeisistä näkökulmista ja osin myös muiden tai uusien kompleksisuuksien tarkastelua. Toisaalta superdiversiteetistä adjektiivin kaltaisena määrällisesti moninkertaisena etnisen diversiteetin kuvauksena hän ottaa suorasanaisesti etäisyyttä (Mt., 127–133.)

Vertovecin kiinnostus ei rajoitu pelkästään monimuotoiseen maahanmuuttoon ja sen seurauksiin, vaan hän pohtii superdiversiteettiä myös muilla yhteiskunnan alueilla. Hän nostaa keskeiseksi Yhdysvaltain kansalaisyhteiskuntaa koskevat ja niitä seuranneet syrjinnänvastaiset toimet, joista myös monet muut identiteettipoliittiset liikkeet saivat kimmokkeen aktivoitua. Euroopassa keskeisenä diversiteetin mahdollistajana ja diversiteettidiskurssin esille tuojana hän näkee Euroopan unionin (2000ab) syrjinnän vastaiset direktiivit, jotka asetettiin voimaan unionin jäsenmaissa vuosituhannen alussa. (Vertovec 2012.) Viimeisimmässä julkaisussaan Vertovec (2021) pohtii, millä tavoin diversiteetti eri aikakausina rakentuu yhteiskuntarakenteen, sosiaalisesti luotujen kategorisointien ja vuorovaikutuksen kautta. Hän pyrkii siis edelleen kehittämään näkemystään monimuotoisuuden sosiaalisesta rakentuneisuudesta ja historiallisuudesta. Yksi selitys superdiversiteetin suosiolle lienee alkuperäisen artikkelin huokoisuus käsitteen määrittelyssä, joskin Vertovec palaa myöhemmin (esim. 2019, 126) alkuperäiseen tekstiinsä osoittaakseen oman näkemyksensä:

[ilmiön taustalla ovat maahanmuuttajien] erilaiset oikeudelliset asemat ja niiden aiheuttamat tilanteet, eriytyvät kokemukset työmarkkinoista, erilaiset sukupuoli- ja ikärakenteet, alueellisen jakautumisen muodot ja vaihteleva vastaanotto, jonka maahanmuuttajat saavat paikallisilta palveluntarjoajilta ja asukkailta.

”Superdiversiteetillä” tarkoitetaan näiden muuttujien dynaamista vuorovaikutusta.⁴ (Vertovec 2007b, 1025.)

Vertovec (2019, 126) myös toteaa käyttävänsä superdiversiteettiä yleiskäsitteenä, ja muistuttaa ettei kyse ole varsinaisesti teoriasta, vaan pikemminkin näkökulmasta ja kehotuksesta pohtia asiaa. Oli miten oli, superdiversiteetin käsite on alkanut elää omaa itsenäistä elämäänsä Vertovecin alkuperäisistä päämääristä riippumatta.

Superdiversiteetin jatkokehitys ja suhde muihin käsitteisiin

Seuraavaksi tarkastelemme superdiversiteetin käsitteen jatkokehittelyä sekä sen suhdetta muihin käsitteisiin. Keskitymme maahanmuutto-, monikielisyys- ja uskonnotutkimukseen, koska niissä toistuvat tarkastellut maahanmuuttaneiden etnis-kulttuuristen, kielellisten ja uskonnollisten erojen merkityksestä. Lisäksi nämä tutkimusalueet ovat ottaneet ilmiön huomioon varsin eri tavoin.

Superdiversiteetti näkökulmana löysi nopeasti vastakaikua maahanmuuttotutkimuksesta, jossa etenkin kulttuurisen monimuotoisuuden ja kaupunkitutkimuksen tekijät pitivät sitä hedelmällisenä. Sen koettiin purkavan maahanmuuttotutkimuksessa piilevää etnis-kulttuurista *essentialismia*, eli *olemuksellistamista*. Sitä kautta se voidaan nähdä jatkumona myös aikaisempaan kulttuurista *hybridisyyttä* (Pieterse 1995) ja *kreolisaatiota* (Hannerz 1996) painottaville, jossain määrin postmodernista teoriasta ammentaville teoreettisille näkökulmille kulttuuriseen muutokseen. Superdiversiteetin hengenheimolaisuus näihin näkökulmiin on selvää myös sikäli, että Vertovec viittaa itse suoraan Ulf Hannerzin tutkimuksiin (2007b, 1026) ja kreolisaatioon (2019, 126) osana pohdintaansa kulttuuristen erontekojen järjestymisestä.

4 [Such additional variables include] differential immigration statuses and their differential legal statuses and their concomitant conditions, divergent labour market experiences, discrete configurations of gender and age, patterns of spatial distribution, and mixed local area responses by service providers and residents. The dynamic interaction of these variables is what is meant by “super-diversity”. (Käännös Tuomas Martikainen ja Sari Pöyhönen)

Kiinnostus superdiversiteettiä kohtaan heijastaa myös laajempaa tutkimuksen *metodologisen nationalismin* kyseenalaistamista, jossa kansallisvaltioihin kiinnittyneet ja normalisoituneet kategorisoinnit ovat joutuneet tutkimuksellisesti kovan kritiikin kohteeksi (Wimmer ja Schiller 2003; Brubaker 2006). Maahanmuuttotutkimuksessa superdiversiteettiä edelsi laaja kiinnostus *transnationaalisuuteen* (Schiller, Basch ja Szanton-Blanc 1992), joka suomeksi tavanomaisesti käännetään *ylirajaisuudeksi* (Martikainen 2006) ja joka on yksi Vertovecin (2009) keskeisistä tutkimuskohteista. Molemmissa toisilleen hyvin läheisissä tutkimussuuntauksissa yhdistyy kiinnostus *monipaikkaisuuteen* eli siihen, millä tavoin yksilöt ja ihmisryhmät elävät ja ylläpitävät sosiaalisia suhteita useammassa paikoissa (Marcus 1995; Levitt 2001).

Superdiversiteettitutkimus lähti liikkeelle samanaikaisesti, kun maahanmuuttotutkijat alkoivat kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota kotoutumisen paikallisiin ilmiöihin (Penninx ja muut 2004). Eräs kiinnostava teos paikallisesta superdiversiteetistä on Peter Scholtenin, Maurice Crulin ja Paul van de Laarin toimittama *Coming to Terms with Superdiversity* (2019), joka käsittelee Rotterdamin kaupunkia Alankomaissa. Rotterdam ei kuulu niin kutsuttujen maailmankaupunkien joukkoon, johon superdiversiteetti usein liitetään, vaikka kyseessä on suuri ja kansainvälisesti linkittynyt satamakaupunki. Kaupungin väestöstä yli puolella on maahanmuuttotausta ja merkittävä osa kaupungin poliittista johtoa tietoisesti vastustaa diversiteettiä. Teoksen ansioina voidaan pitää superdiversiteetin eri puolien esille tuomista, ja se myös vahvistaa Vertovecin (2007b) näkemyksiä paikallisen poliittisen toiminnan merkityksestä siihen, millä tavoin superdiversiteettiin reagoidaan.

Susanne Wessendorf (2013; 2014) on tehnyt varsin tunnetun, pitkään etnografiseen tutkimukseen perustuvan analyysin *arkisesta superdiversiteetistä* (*commonplace superdiversity*) Hackneyn esikaupungissa Lontoossa. Noin 200 000 asukkaan Hackney on yksi Britannian monietnismistä yhteisöistä, jossa suuri osa on muualta muuttaneita. Tämän takia erilaisuuden kohtaaminen on normaali, arkipäiväinen olosuhde, eikä siihen juuri kiinnitä huomiota. Tämä ilmentyy Wessendorfin luomassa käsitteessä *kulmakaupan kosmopolitanismi* (*corner-shop cosmopolitanism*), jolla hän viittaa arkipäiväiseen toisten kanssa toimeen tulemiseen julki-

sissa tiloissa. Samanaikaisesti toisten tunteminen ja tietoisuus heistä ja heidän taustoistaan on vähäistä. Koska myös monet sosiaaliset yhteisöt ja yhdistykset ovat monimuotoisia, ne eivät toimi etnisperusteisina erottelun yhteisinä. Erottelun perusteena voi ennemminkin olla asumisaika Hackneyssä, jossa pidempiaikaiset asukkaat päivittelevät uusien tulijoiden elämää. Sen sijaan yksityiselämässä, perheen ja läheisten parissa etninen segregoituminen on vallitsevampaa. (Wessendorf 2013; 2014) Wessendorfin tutkimus on oivallinen esimerkki maahanmuuttotutkijoiden superdiversiteetin tutkimuksesta, sillä siinä painottuu suurkaupunkiympäristö, mittava etninen ja muu monimuotoisuus sekä monenkirjavat muuttotaustat, joita on tutkittu etnografisesti. Lisäksi se edustaa alan tutkimukselle tyypillistä käsitteellistä uudistustyötä, jonka avulla voidaan osuvammin kuvata ja ymmärtää superdiverssejä suhteita ja yhdessä elämistä (ks. myös Nowicka ja Vertovec 2014).

Superdiversiteetin tutkimus on ollut vireää erityisesti sosiolingvistikassa ja lingvistikassa antropologiassa. Jan Blommaert ja Ben Rampton kirjoittivat pamflettimaaisessa artikkelissaan *Language and Superdiversity* (2011), että superdiversiteetti vauhdittaa kriittistä tarkastelua siitä, mitä tarkoitetaan niinkin perustavanlaatuisilla käsitteillä kuin kieli, kielenpuhujat ja kommunikaatio. He kritisoivat sellaista sosiolingvistikasta tutkimusta, jossa pysyvyys ja rajaisuus ovat edelleen keskeisiä, kyseenalaistamattomia lähtökohtia. Tämä rajaisuus näkyy esimerkiksi siinä, miten yksilöiden kielenkäytöstä haetaan piirteitä, jotka ovat entuudestaan tuttuja: nimettyjä kieliä (ensikieli, äidinkieli, englanti, swahili), syntyperäisen kielenpuhujan ominaisuuksia ja etnis-kielelliseen ryhmään kuulumisen ilmentymiä. Blommaertin ja Ramptonin (mt.) mukaan sosiolingvistikassa superdiversiteetin lähtökohdissa olennaista on kielenkäytön heterogeenisuus ja muuntuvuus. Sellaiset käsitteet kuin *syntyperäinen puhuja*, *äidinkieli* tai *etnis-kielellinen ryhmä* ovat kiinnostavia analyysin kohteita ideologisen voimansa vuoksi, mutta niiden ei pitäisi olla tutkimuksessa käytettyjä muuttujia.

Sosiolingvistikassa tutkimuksessa tarvittiin uusia käsitteitä, jotka kuvaavat paremmin joustavaa ja muuttuvaa kielellistä moninaisuutta ja kielikäytänteitä (Bäckman ja Pöyhönen 2020). Yksi tällaisista on *translanguaging* (García ja Wei 2014), joka on suomalaisessa

sosiolingvistiksessä tutkimuksessa yleisimmin käännetty *kieleilyksi* (Leh-tonen 2015) tai *limittäiskieleilyksi* (Piippo 2021). Tässä kielenkäytön teo-riassa monikielisyys nähdään resurssina ja sosiaalinen vuorovaikutus tilanteena, jossa kieliä ei aseteta hierarkkiseen järjestykseen. Monikie-listen ihmisten puheessa kiinnitetään koodinvaihdon sijaan huomiota toimintaan, jossa kielten rajat ovat häilyviä (Creese ja Blackledge 2010). Kieli ei ole myöskään lineaarista tekstiä tai puhetta, vaan tilanteisesti motivoituvaa multimodaalista kommunikaatiota (Blommaert ja Rampton 2011). Tähän kuuluvat digitaaliset ja sosiaalisen median kielikäytän-teet, jotka laajentavat ja monimuotoistavat kielellisiä ja muita semioot-tisia resursseja identiteettien ja sosiaalisten suhteiden neuvotteluissa (Androutsopoulos ja Juffermans 2014; Leppänen, Peuronen ja Westinen 2018; Leppänen, Westinen ja Kytölä 2018).

Sosiolingvistiksessä näkemyksessä superdiversiteetistä korostuu myös ennakoimattomuus (Blommaert ja Rampton 2011; Arnaut 2012). Kielen-käytön muotoja ei oteta annettuna, vaan on empiirisesti tutkittava, mi-ten ihmiset kommunikoivat osoittaessaan kuulumistaan tiettyihin ryh-miin ja miten nämä kommunikointitavat elävät muuttuvissa sosiokult-tuurisissa tilanteissa. Tämä saattaa olla yksi syy siihen, miksi sosioling-vistiksessä tutkimuksessa painottuu etnografinen tutkimus (Blommaert ja Rampton 2011; Blommaert 2015) ja pyrkimys ymmärtää kielenkäytön kompleksisuutta, historiallisia jatkumojia, tilanteisuutta ja monitasoi-suutta. Superdiversiteetin käsitteen ottaminen sosiolingvistiikan työ-kalupakkiin on saanut osakseen myös kritiikkiä. Sen on katsottu paitsi olevan eurosentrinen ja historianon myös häivyttävän valtasuhteita ja epätasa-arvoa (Pavlenko 2018; Makoni 2012). Onpa sen katsottu olevan jopa tyhjä iskusana (*slogan*), jonka perimmäinen tarkoitus on brändätä tutkimusta ja tutkijoita (Pavlenko 2018). Kritiikkiin on vastattu muun muassa argumentoimalla, että superdiversiteetin käsitteeseen nojaava tutkimus ei ole virinnyt (länsi)eurooppalaisten sosiolingvistien naiivista heräämisestä moninaisuuteen, vaan sen avulla on tarkoitus osoittaa, miten eronteot rakentuvat ideologisesti ja historiallisesti ja miten kielen-käyttö on tässä prosessissa keskeinen rakennusaine (esim. Blackledge ja Creese 2018). Käsitteen avulla voi kyseenalaistaa aiempien analyysien perusoletuksia esimerkiksi kielten erillisyyksistä tai kielellisestä variaa-

tiosta. Se mahdollistaa myös analyysien ulkopuolelle jääneen aineiston tarkastelun, kun analyysin kohteeksi on otettava kaikki kielenkäyttö (*all language*, Blommaert 2015, 84).

Uskontoihin liittyvässä monimuotoisuuden tutkimuksessa on keskitytty tarkastelemaan valtaväestön uskonnollisen elämän yksityistymistä sekä uusien uskonnollisten liikkeiden ja maahanmuuton vaikutuksia uskontoon länsimaissa. Uskonnon yksityistymistä ja uskonnollisia liikkeitä koskevassa monimuotoisuustutkimuksessa on käsitelty maallistumista, perinteisten kirkkojen auktoriteetin heikentymistä ja uskonnon markkinoitumista. Maahanmuuttoon liittyvässä tutkimuksessa taas on tarkasteltu kulttuurista sopeutumista, uskonnollisten yhteisöjen suhdetta julkiseen valtaan sekä erilaisia konflikteja. (Bouma ja Ling 2009, 510–514.)

Pluralismi ja diversiteetti ovat olleet uskontotieteen keskeisiä käsitteitä jo pidemmän aikaa (esim. Beyer 1994) ja uskontojen globalisoitumista ja ylirajaisia verkostoja on tutkittu laajasti (esim. Beckford 2003, 73–102). Lisäksi Yhdysvalloissa monietnisiä ja -rodullisia seurakuntia käsittelevä tutkimus on ankkuroitunut osaksi täkäläistä afroamerikkalaistutkimusta (esim. Emerson, Korver-Glenn ja Douds 2015, 352–353). On tutkittu myös sitä, miten uskonnon uusi merkitys identiteettipoliitikassa on johtanut valtioiden laajentuneisiin pyrkimyksiin kontrolloida ja hallita uskonnollista diversiteettiä (Bramadat ja Koenig 2009; Fox ja Akbaba 2015).

Uskonnollisen superdiversiteetin käsite ei kuitenkaan ole toistaiseksi saanut merkittävää kaikupohjaa. Tämä on hieman yllättävää, sillä Vertovec itsekin uskontotieteitä opiskelleena tuntee aihepiirin. Yhtenä esteenä voi olla uskonnontutkimukselle tyypillinen yksittäisiin uskontoihin keskittyvä *essentialistinen* tarkastelu, mikä ei jätä tilaa superdiversiteetin risteävien vaikutusten havaitsemiseen. Uskonnollisen superdiversiteetin tutkimusta kartoittavan *New Diversities* -lehden teemanumeron johdannossa Marian Burchardt ja Irene Becci (2016, 5) toteavat, että samalla kun kasvanut uskonnollinen monimuotoisuus itsessään on saanut paljon huomioita, aihepiirin käsitteellinen kehitys ei ole ollut yhtä nopeaa, vaan diversiteetti on viitannut lähinnä uskontojen globaaliin leviämiseen ja yhteisöjen kasvaneeseen määrään. Toisessa artikkelissaan he

tarkastelevat Mariachiara Giordan kanssa uskonnollisen tilan ja paikan (*space, place*) luomista kahdessa eurooppalaisessa kaupungissa: Potsdamissa ja Torinossa. He toteavat, että historiallisesti kerrostuneet perinteiset uskonnot, uudet uskonnolliset liikkeet ja maahanmuuttaneiden uskonnot muodostavat komplekseja tiloja, joita on tutkittava vuorovaikutuksessa kaupunkien tilajärjestelmien (*spatial regimes*) kanssa eikä niistä erillään. (Becci, Burchardt ja Giorda 2017.)

Superdiversiteetin käsitteen merkitystä ja lisäarvoa – etenkin sen kriitikkissä – tarkastellaan varsin usein suhteessa intersektionaalisuuteen, joka on yksi feministisen tutkimuksen peruskäsitteistä. Intersektionaalinen analyysi kohdistuu sosiaalisten kategorioiden risteämiin ja erontekoihin. Käsitteen otti käyttöön yhdysvaltalainen oikeustieteilijä Kimberlé Crenshaw (1989) tarkastellessaan mustien naisten kokemuksia sorrosta. Aiemmin sortoa oli tutkittu lähinnä yleisesti naisten tai mustien miesten kokemana, mutta Crenshaw havainnollisti, miten sukupuolen ja rodun risteämät lisäävät erontekoja poliittisessa järjestyksessä. Intersektionaalisessa tutkimuksessa vastaavia sosiaalisia kategorioita ovat esimerkiksi luokka, etnisyys, seksuaalisuus, ikä ja terveydentila, jotka leikkautuessaan tuottavat kompleksisia suhteita sekä sisään- tai ulossulkevia mekanismeja ja kokemuksia. Kysymys on siis sekä eri-arvoisuuden moniperustaisuudesta että vallan keskittymisestä. (McCall 2005; Karkulehto ja muut 2012.) Näitä mekanismeja ja kokemuksia ei siten voi tarkastella vain yhden sosiaalisen kategorian, kuten sukupuolen kautta, vaan olennaista on tutkia useiden sosiaalisten kategorioiden ja identiteettien yhteisvaikutusta kokonaisvaltaisesti ja arvioida, mitä seurauksia eri kategorioista ja niiden risteymistä voi syntyä niihin kuuluvalla henkilölle (Crenshaw 1989).

Myös superdiversiteetin käsitteessä sosiaaliset kategoriat ovat keskeisiä (Aptekar 2019). Tutkittaessa esimerkiksi ukrainalaisia pakolaisia, analyysi ei kiinnity ainoastaan kansallisuuteen tai etnisyyteen vaan myös sukupuoleen, ikään, kieleen, koulutustaustaan ja maahanmuuton syihin. Olennaista on kuitenkin irtautua etnisyydestä selitysovoimana (Vertovec 2007ab) ja tarkastella kriittisesti, mitkä muut eroavaisuudet ja kehityskulut liittyvät yhteiselossa syntyviin ennakkoluuloihin tai sosiaalisen segregatioon (Meissner ja Vertovec 2014; Vertovec 2023). Su-

perdiversiteetin tutkimus ei siten ohita erontekoja ja keskity vain moninaisuuden määrään tai laatuun, vaikka tämä on nähty (aiheellisesti) superdiversiteetin ja intersektionaalisuuden keskeisenä erona (Humphris 2014).

Superdiversiteetti on ollut lähtökohdiltaan enemmän deskriptiivinen kuin empiirinen tai metodologinen käsite (Vertovec 2007b; Geldof 2018), minkä vuoksi intersektionaalista analyysia käytetään enenevässä määrin täydentämään superdiversiteetin lähtökohtia (Khazaei 2018). Superdiversiteetin tutkimusta onkin pyritty kehittämään siten, että se ottaisi empiirisesti huomioon eriarvoisuuden ja vallan kysymykset (Blackledge ja Creese 2018; Aptekar 2019). Tällaista teoreettista ja metodista kehittämistä edustaa Faten Khazaein (2018) tutkimus monikulttuuristen perheiden kotiväkivallasta, joka kiinnittää sosiaalisten kategorioiden tuottamat eronteot tiettyyn historialliseen, sosiaaliseen, taloudelliseen ja oikeudelliseen kontekstiin.

Suomalainen superdiversiteetin tutkimus

Suomessa superdiversiteetin käsite otettiin haltuun ensin sosiolingvistisissä tutkimuksissa, joissa tarkasteltiin sosiaalisen median kielikäytänteitä sekä maahanmuuton ja kieli-identiteettien kielikysymyksiä. Jyväskylän yliopistossa järjestettiin vuonna 2013 alan ensimmäinen kansainvälinen konferenssi *Language and Super-diversity: Explorations and interrogations*, joka kokosi yli sata kielentutkijaa tarkastelemaan superdiversiteetin tarjoamia mahdollisuuksia alan kehittämiseen. Samaan aikaan ilmestyivät ensimmäiset alan väitöskirjat: Samu Kytölän (2013) tutkimus monikielisydestä internetin suomalaisilla jalkapallofoorumeilla ja Anu Muhosen (2013) tutkimus monikielisistä käytänteistä nuorille suunnatuissa suomenkielisissä radio-ohjelmissä Suomessa ja Ruotsissa. Elina Westinen (2014) tutki väitöskirjassaan autenttisuutta suomalaisessa hip-hopissa ja Saija Peuronen (2017) osallistumisen ja identifioitumisen tiloja kristittyjen elämäntapaurheilijoiden yhteisössä. Heini Lehtosen (2015) väitöskirja käsitteli nuorten puhetta ja vuorovaikutusta monietnisissä helsinkiläisissä kouluissa ja Linda Bäckmanin

(2017) väitöskirja Malmössä, Turussa ja Birminghamissa asuvien aikuisten kieli-identiteettejä.

Superdiversiteetti ja intersektionaalisuus olivat keskeisiä käsitteitä myös Sonya Sahradyanin (2022) väitöskirjassa, joka tarkasteli kolmannella sektorilla toimivien maahanmuuttaneiden kielen, työllisyyden ja kotoutumisen polkuja.⁵ Myös Samu Kytölän (2018) tutkimus ”afrikkalaisuudesta”, rodusta ja etnisyydestä jalkapallofanien sosiaalisen median foorumeilla sekä Elina Westisen (2019) tutkimus kuulumisen ja kuulumattomuuden rakentumisesta suomalaisessa nuorisokulttuurissa ovat erinomaisia esimerkkejä superdiversiteetin ja intersektionaalisuuden yhdistämisestä. Lisäksi superdiversiteettiä on tutkittu maaseutumaisissa pikkukaupungeissa pakkomaahanmuuton tilanteissa (Pöyhönen ja Simpson 2021).

Monitieteisessä maahanmuuttotutkimuksessa ovat edelleen vallalla kotoutumiseen ja monikulttuurisuuteen liittyvät näkökulmat (Leinonen 2019). Näiden keskeisiksi haastajiksi ovat nousseet ylirajaisuudesta ja postkolonialistisesta tutkimuksesta inspiroituneet tutkijat. Ylirajaisuustutkimuksessa on pyritty osoittamaan maahanmuuttaneiden jatkuneet yhteydet lähtö- ja muihinkin maihin, sekä tuomaan esiin yhteyksien merkitys maahanmuuttaneiden elämään Suomessa (esim. Wahlbeck 1999; Tiilikainen 2003; Martikainen 2006; Toivanen 2014; Tervonen ja Leinonen 2021). Postkolonialistisen tutkimuksen keskeisiä käsitteistyksiä enemmistö-vähemmistösuhteissa ovat olleet *rasismi* ja *rodullistaminen* (esim. Keskinen, Seikkula ja Mkwesha 2021). Lisäksi vuoden 2015 jälkeen turvapaikanhakijoihin ja pakolaisuuteen liittyvä tutkimus ymmärrettävästi lisääntyi ja ohjasi tutkijoita tarkastelemaan aihetta erilaisista valtaan, lainsäädäntöön ja turvallisuuteen liittyvistä näkökulmista (esim. Lyytinen 2018; Assmuth ja muut 2021). Yksi harvoista superdiversiteettiä käsittelevistä suomalaisista maahanmuuttotutkimuksen seminaareista järjestettiin marraskuussa 2018 Siirtolaisuusinstituutissa. Esityksissä pohdittiin muun muassa kansanterveyttä ja väestösuhteita sekä super-

5 Valtaosa väitöskirjoista on valmistunut Sirpa Leppäsen johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa Language and Superdiversity: (Dis)identification in Social Media. Hankkeesta on valmistunut myös lukuisia artikkeleita (ks. esim. Leppänen, Peuronen ja Westinen 2018) ja artikkelikokoelma (Leppänen, Westinen ja Kytölä 2018).

diversiteetin käsitettä ja käyttövoimaa, ja ne julkaistiin *Siirtolaisuus-*lehden (2/2019) superdiversiteettiä käsittelevässä teemanumerossa. Suomalaisessa uskonnontutkimuksessa superdiversiteetti on vasta ottamassa ensiaskeleitaan, vaikka maahanmuuttaneiden uskonnollista elämää on tutkittu varsin paljon (Martikainen ja Sakaranaho 2018).

Tämän teoksen kirjoittajat edustavat useita humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä aloja ja tutkimussuuntauksia. Yhteistä heille on tarve haastaa metodologiseen nationalismiin liittyviä vakiintuneita käsityksiä etnisestä, kulttuurisesta ja kielellisestä yhdenmukaisuudesta tai hierarkkisesta selkeärajaisuudesta. Vaikka yksittäiset luvut ovat itsenäisiä töitä, olemme lukujen järjestyksellä ja yhteisellä toimitusprosessilla pyrkineet helpottamaan lukijan etenemistä. Teoksen luvut on jaettu kolmeen temaattiseen kokonaisuuteen. Osa I tarkastelee yksilön ja perheen näkökulmia. Osassa II astutaan koulutukseen ja työelämään ja osa III suuntaa katseen (sosiaaliseen) mediaan ja yhteiskuntaan.

Osan I aloittaa Kaisa Nissi esittelemällä, miten Suomeen muuttaneet pakolaiset ja suomalainen mielenterveystyö ja psykiatria kohtaavat. Kirjoituksessa yhdistyvät hänen tieteellinen taustansa kulttuuriantropologia ja ammatillinen kokemuksensa traumatyöstä sairaanhoitajana ja traumapsykoterapeuttina. Hän käy aihetta läpi kolmen fiktiivisen tapauksen avulla ja tarkastelee, miten superdiversiteetin käsitteen avulla voi välttää yksilön kokemusten etniset selitysmallit.

Anu Muhosen luku pohjautuu pitkittäiseen etnografiseen ja sosiolingvistiseen tutkimukseen ruotsinsuomalaisessa koulussa. Hän keskittyy yhteen oppilaaseen, Omariin, ja osoittaa, millaista monimuotoisuus voi olla yhden perheen ja yhden nuoren perheenjäsenen näkökulmasta. Muhonen kuorii kerros kerrokselta avautuvaa näkymää oletetusta kaksikielisyydestä monikielisyyden kautta ilmaantuviin ylijarjaisiin verkostoihin, joissa yllätys seuraa toistaan. Tutkimus Omarista perheineen haastaa stereotypian Ruotsiin muuttaneista ja tuo esiin koulussa näkyvien julkisten kommunikatiivisten resurssien vastapainoksi yksityisen, yhteiskuntarakenteilta usein piiloon jäävän kodin elämänpiirin.

Teoksen kolmas luku tarkastelee niinkin arkista esinettä kuin jääkaappia ja siihen liittyviä kertomuksia. Minna Intke-Hernandez ja Jie Zhao toteuttivat taidelähtöisen monikulttuurisen työpajan, jossa pienellä

paikkakunnalla asuvat neljä aikuista osallistujaa ja yhden osallistujan lapsi kokoontuivat yhteen harjoittelemaan suomea ja tutustumaan toisiinsa. Jääkaappi osoittautui tärkeäksi merkitysten ja tapojen säiliöksi, jota tutkimalla voi paremmin ymmärtää ihmisten arkea ja yhteiskunnallisia (valta)suhteita. Tutkimus painottaa arkisen moninaisuuden kohtaamisen kotouttavaa vaikutusta, joissa eleet, esineet ja Googlen Kääntäjä jatkavat siitä, mihin oma sanavarasto loppuu. Intke-Hernandez ja Zhao tarkastelevat superdiversiteettiä kauempana Suomen ja maailman suurkaupungeista ja osoittavat, kuinka etniset, kansalliset ja kielelliset kategorisoinnit muuttavat merkitystään: ne eivät toimi enää erottelun keinoina vaan arkisena moninaisuutena.

Liisa-Maria Lehto pureutuu arjen moninaisuuden ja ryhmäperusteisten identiteettien jännitteeseen. Hän analysoi kriittisen diskurssianalyysin keinoin, miten kaksikymmentä Suomeen muuttanutta aikuista puhuu parihaastatteluissa omista kokemuksistaan arkisissa kielenkäyttötilanteissa. Parihaastatteluista nousee esiin arkipäivän kielellinen superdiversiteetti, jossa perheiden kielikäytännöt vaihtelevat merkittävästi. Lehto osoittaa, miten arkinen moninaisuus näyttäytyy henkilöiden puheessa: sitä yhtäältä kuvataan jokapäiväisenä asiana ja toisaalta kategorisointeja kyseenalaistetaan ja haastetaan. Hän pohtii etnisten kategorisointien, stereotyyppien ja hierarkioiden merkitystä ja osoittaa käytännön esimerkeillä, kuinka esimerkiksi ruotsin ja venäjän kielten erilaiset asemat Suomessa vaikuttavat henkilöiden kielenkäyttöön. Ryhmäperusteisten identiteettien purkaminen arjen vuorovaikutustilanteissa on vaikeaa, jos niistä pidetään edelleen kiinni yhteiskunnan rakenteissa esimerkiksi sallimalla vain yhden äidinkielen merkitsemisen väestötietojärjestelmään.

Perusopetuksen pitäisi luoda riittävät edellytykset tiedonhankinnalle ja kriittiselle tiedonkäsittelylle sekä taata mahdollisimman yhdenvertaiset lähtökohdat elämään kaikille lapsille ja nuorille. Osan II aloittaa luku, jossa Henri Satokangas, Salla-Maaria Suuriniemi ja Anita Jantunen tarkastelevat monimuotoisuutta suomenkielisissä, perusopetuksen yhdeksännen luokan uskonnon, elämäntutkimuksen, maantiedon, yhteiskuntaopin sekä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa. He tutkivat diskurssianalyysin keinoin, miten niissä esitetään ja merkityk-

sellistetään moninaisuutta. Tulosten mukaan perinteistä järjestynyttä moninaisuuden diskurssia käytetään keskeisten käsitteiden ja kategorioiden esittelyyn, kun taas tehtävänannoissa samoja kategorisointeja nyansoidaan ja osin myös haastetaan. Superdiversiteetin avulla voidaan havaita ja käsitellä risteäviä muuttujia, jotka ovat ennakoimattomia ja syntyvät tilanteisesti. Superdiversiteetin näkökulma ei kuitenkaan häivyttä järjestyneitä kategorioita, vaan esimerkiksi etnisuus ja sukupuoli ovat edelleen voimakkaasti näkyvissä.

Oppikirjoista siirrymme oppilaisiin. Marja-Liisa Mäkelän ja Marja Peuran luvussa tarkastellaan neljää nuorta, joista yksi on muuttanut Suomeen lapsena ja kolme on syntynyt Suomessa. Nuoria haastateltiin kahdesti: perusopetuksen viimeisellä luokalla ja toisen asteen loppupuolella. Erilaisuuden, syrjinnän, yllärajan elämän, omien haaveiden ja elämän realiteettien kudelma koulutuspolulla aukeaa kunkin nuoren kohdalla eri tavoin. Elämän diversiteetti ei palaudu tavanomaisiin stereotyyppioihin, vaan kertomukset tuovat hyvin esiin elämän monenlaisen sattumanvaraisuuden, kuten hyvän opettajan merkityksen oikeassa paikassa ja oikeaan aikaan. Samanaikaisesti suomalaisten suhtautuminen eri maahanmuuttajaryhmiin voi määrittää yksittäisten nuorten elämää.

Lukuisat Suomeen aikuisiällä muuttaneet päätyvät kotoutumista tukeviin koulutuksiin, joiden tavoitteena on edistää suomen tai ruotsin kielen oppimista, luku- ja kirjoitustaitoa sekä tarjota valmiuksia työelämässä ja yhteiskunnassa toimimiseen. Miitta Järvinen on haastatellut kotoutumiskoulutuksen opettajia ja pohtii luvussaan superdiversiteetin ja intersektionaalisuuden välistä suhdetta. Kokeneiden opettajien puheita jäsentävät osin oleskelulupakategoriat, sillä niillä on merkitystä opintoihin päätyemisessä. Näiden yleisten maahanmuuttaneiden asemaa jäsentävien luokittelujen osalta Järvinen katsoo superdiversiteetin toimivan hyvin analyysikäsitteenä. Sen sijaan feministisestä tutkimuksesta kumpuava intersektionaalisuus soveltuu kirjoittajan mukaan paremmin erilaisten valta-asetelmien purkuun ja myös erilaisten taustatekijöiden yhteisvaikutuksen tutkimukseen.

Sari Hokkanen, Jaana Vuori ja Anni-Kaisa Leminen tarkastelevat luvussaan asioimistulkkien ammattikuntaa, joka on syntynyt ratkaisemaan kasvaneen kielellisen monimuotoisuuden mukanaan tuomia

kommunikaatio-ongelmia viranomaisten ja maahanmuuttaneiden välillä. Luku pohjautuu asioimistulkeille tehdyn kyselytutkimuksen avovastauksiin. Yhteiskunnan toiminnan kannalta katsottuna asioimistulkit toimivat kielellisen diversiteetin ytimessä, joskin melko heikosti arvostettuna ammattiryhmänä. Tutkimuksessa pohditaan työssä tarvittavia kielellisiä ja kulttuurisia taitoja sekä käsitellään laajasti myös asioimistulkkauksen haasteita. Työtilanteiden ja asiakkaiden moninaisuus tekee tulkeista kulttuurien kohtaamisen ammattilaisia, ja työllään he sujuvoittavat niin yksilöiden kuin instituutioidenkin toimintaa.

Seuraavassa luvussa tarkastelun kohteeksi nousee eri alojen tutkijoiden monikielinen työ ja siinä tapahtuva merkitysten siirtyminen kieltenvälisessä viestinnässä. Esa Penttilä tarkastelee muun muassa sitä, miten *translatorisuuden* ja superdiversiteetin käsitteet voivat yhdessä auttaa hahmottamaan tieteellisen tiedon muodostumista. Analyysin tukena on Itä-Suomen yliopistossa vuonna 2020 kerätty kyselyaineisto, jossa humanistit, yhteiskuntatieteilijät, lääke- ja terveystieteiden tutkijat sekä luonnontieteilijät olivat suurimmat vastaajaryhmät. Tulokset osoittavat, että merkitysten siirtäminen kuuluu jokaiseen tutkimusvaiheeseen. Tutkijat käyttävät käännöstyössään useita apuvälineitä ja turvautuvat monimuotoisesti myös ammatillisiin ja muihin sosiaalisiin verkostoihin. Vaikka englanti onkin käytetyin kieli, tieteellisen tiedonmuodostuksen monikielisyys on tavanomaista. Tutkijayhteisöjen kansainvälisyys ei olekaan välttämättä ylikansallista yhtenäisyyttä.

Suomalaisen työelämän monimuotoistuesssa on aiheellista tehdä inventaariota työelämän tutkimusperinteistä. Shadia Rask, Barbara Bergbom, Mercédesz Czimbalmos, Katariina Mankinen, Sanna Nykänen, Mia Teräsaho, Minna Toivanen ja Hülya Yüksel tarttuvat työelämän tutkimukselliseen käsitteellistämiseen useasta eri näkökulmasta. Näitä ovat sukupuolten tasa-arvo, monimuotoisuus, intersektionaalisuus, inklusiivisuus ja superdiversiteetti. He tarkastelevat suomalaisia, melko vahvasti sukupuolituneita työmarkkinoita ja pohtivat, millä tavoin muuta työelämän monimuotoisuutta on havainnoitu tai jätetty havainnoimatta. He analysoivat Työterveyslaitoksen Monimuotoisuusbarometria sekä Moninaisesti parempi -hankkeen rekrytointikokeilun kyselyaineistoa ja sitä, miten monimuotoisuuden seuranta on laajentunut yhdenvertaisuuslain

(21/2004; uusittu 1325/2014) astuttua voimaan. Tutkijat toteavat, että ymmärrys intersektionaalisuudesta ja inklusiivisuudesta voi ohjata yhdenvertaisuutta edistäviä käytännön toimia työpaikoilla, kun taas superdiversiteetin käsite voi auttaa tunnistamaan uusia kysymyksenasetteluja ja katvealueita työelämän monimuotoisuutta käsittelevässä tutkimuksessa. Jotta työelämän monimuotoisuuden empiirinen tutkimus olisi nykyistä osuvampaa, sen tulee kyetä operationaalistamaan muuttuvia sosiaalisia kategorioita, niiden risteämiä sekä valtarakenteita.

Osan III aloittaa luku sosiaalisesta mediasta politiikan ja yhteiskunnallisen osallistumisen foorumina. Sirpa Leppänen ja Elina Westinen tutkivat kriittisen sosiolingvistiikan näkökulmasta (valkoisen, heteronormatiivisen ja suomenkielisen) valtaväestön normeista erottuvia sosiaalisen median toimijoita. Sosiaalinen media tarjoaa näille vähemmistöryhmien edustajille mahdollisuuden moniulotteisten identiteettien representaatioihin sekä kanavan tulla kuulluiksi ja käsitellä erojen ja kuulumisen politiikkaa. Leppänen ja Westinen valaisevat, miten sosiaalisen median kielellinen toiminta on yhtä aikaa luovaa ja normitettua ja miten se omalla vastapuheellaan kommentoi superdiversiteettiin liitetyjä uhkakuvia.

Monimuotoistuva väestö etenkin suurkaupungeissa asettaa uudenlaisia vaatimuksia kaupunkisuunnittelulle. Vuonna 2022 Vantaan väestöstä ulkomaalaistaustaisia oli 22 prosenttia, mikä oli korkein osuus kaikista Suomen suurista kaupungeista. Pia Olsson, Tiina-Riitta Lappi ja Hanna Mattila tarkastelevat, millä tavoin Vantaan kaupunkisuunnittelussa on otettu huomioon kompleksinen monimuotoisuus, kulttuurienvälisyys ja superdiversiteetti. Vantaan kaupungin väestökuvauksissa erottuvat omiksi kategorioikseen ”maahanmuuttajat”, joihin yhdistyy näkemyksiä monikulttuurisuudesta, palveluiden tarpeesta ja sosiaalisista ongelmista, ja ”kansainväliset osajat”, joihin liitetään odotuksia kansainvälisyydestä, innovatiivisuudesta ja kasvupotentiaalista. Kaupunkisuunnittelun asiakirjoista ei löydy systemaattista diversiteetin haltuunottoa, minkä vuoksi diversiteetin tarkastelu politiikan eri osa-alueilla vaihtelee suuresti.

Suomesta on haettu kansainvälistä suojelua jo 1990-luvun alkuvuosina, mutta oikeastaan vasta syksyllä 2015 suuriin mittoihin kasvanut turvapaikanhaku teki ilmiöstä koko maata koskevan. Eveliina Lyytinen

tarkastelee turvapaikka-aktivismia, jossa tavalliset kansalaiset aktivoituivat turvapaikanhakijoiden avuksi. Haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessaan hän analysoi siirtymää vapaaehtoistyöstä poliittisen aktivismiin sekä pohtii kotouttavan toiminnan järjestämistä olosuhteissa, joissa turvapaikanhakija tai paperiton ei ole virallisen kotouttamisjärjestelmän piirissä. Lyytinen myös huomaa, kuinka yksilöiden omat kokemukset esimerkiksi evakkoudesta, mielenterveysongelmista tai seksuaalivähemmistöön kuulumisesta luovat yhteyksiä valtaväestön ja turvapaikanhakijoiden välille.

Lopuksi

Nyky-yhteiskuntaa luonnehtii niin maailmalla kuin Suomessakin sosiaalinen kompleksisuus, joka juontuu erityisesti kasvaneesta kansainvälisestä muuttoliikkeestä ja globaalista liikkuvuudesta (Castles, de Haas ja Miller 2015). Tämä ilmiö on tuonut tutkimukseen superdiversiteetin käsitteen. Se on samansuuntainen kuin diversiteetti, monikulttuurisuus ja lukuisat muut ilmiötä kuvaavat käsitteet, sillä sekin tavoittelee moninaisuuden huomioimista. Se kuitenkin myös poikkeaa aiemmista käsitteistä siirtymällä muuttoliikkeiden ryhmien välisestä etnisestä ja kansallisesta tarkastelusta ryhmien ja yksilöiden välisten sisäisten erojen analysointiin ja niiden sosiaalisiin, poliittisiin ja taloudellisiin seurauksiin.

Superdiversiteetin käsitteellä on vahvuutensa ja heikkoutensa. Se on syntynyt tietystä ajassa ja paikassa kuvaamaan sellaista kompleksista monimuotoisuutta, joka ei ole asettanut etnisyyttä jalustalle. Superdiversiteetti on luonnollisesti aikaan sidottu näkökulma, sillä se herkistää käyttäjänsä pohtimaan tapoja, joilla erilaisia monimuotoisuuksia on aiempien vuosien varrella jäänyt havaitsematta tai niitä on tietoisesti pidetty jopa epätoivottavina ja pois kitkettävinä. Ehkä tästä syystä onkin tavanomaista, että superdiversiteetin tutkijat usein paikallistavat yksilöllisiä, yhteisöllisiä tai yhteiskunnallisia kipupisteitä. Vaikka superdiversiteetti on vahvasti kiinnittynyt urbaaneihin ympäristöihin, se on analyttisenä käsitteenä nähty mielekkääksi myös silloin, kun tutkitaan maaseudun ja maaseutumaisten pikkukaupunkien kehitystä ja esimer-

kiksi transnationaalisten suhteiden muotoutumista (Cabral ja Martin-Jones 2017; Hoffmann ja Holm 2022) tai sosiaalisten verkostojen rakentumista ja kuulumisen tunnetta pakkomaahanmuutossa (Pöyhönen ja Simpson 2021).

Käsitteenä superdiversiteetti on suhteellisen nuori, vasta teini-iässä, mutta sen teoreettinen ja metodinen kehittäminen on ollut nopeaa. Digitaaliset ympäristöt ja sosiaalinen media ovat superdiversiteetin luontaista kasvualustaa, joissa voidaan tarkastella esimerkiksi muuttuvia kielellisiä ja kulttuurisia käytäntöjä. Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen yhdistelmien odotetaan painottuvan (ks. esim. López Peláez, Álvarez-Pérez ja Harris 2022) ja esimerkiksi visuaalisten analyysimenetelmien kehittäminen on aloitettu (Vertovec ja muut 2022). Ehkäpä seuraavassa vaiheessa nousevat posthumanistiset tutkimusaiheet ja menetelmät, jotka edelleen monimuotoistavat ymmärrystä elämästä globaalisti ja paikallisyhteisöissä.

Mikä on siis tämän teoksen anti? Vertovec kyseenalaisti etnisyyden kaikkivoipaisuuden tai primäärisyyden monimuotoisuuden tutkimuksessa. Suomessa etnisyys ei ole tilastollinen muuttuja kuten Britanniassa, mutta sitäkin vahvempi on kieli, jonka pohjalta tarkastellaan väestösuhteita, kehitetään koulutusta, ennakoidaan työvoiman tarpeita ja suunnitellaan sosiaali- ja terveyspalveluita. Tässä teoksessa esitetyt suomalaiset tutkimukset tarttuvatkin usein kieleen sosiaalisena kategoriana, ja myös syntymämaahan ja kansallisuuteen liitetyt oletukset tulevat uudelleen punnituiksi. Sukupuoli, ikä, luokka, seksuaalinen suuntautuminen, uskonto ja muut niin sanotut vanhat kategoriat eivät ole kadonneet minnekään vaan ne ovat edelleen tähdellisiä. Tutkimuksen on kuitenkin kyettävä kuvaamaan, tulkitsemaan ja ymmärtämään muuttuneiden yhteiskuntien sosiaalista kompleksisuutta, minkä vuoksi yksittäisiin sosiaalisiin kategorioihin perustuvat analyysit ovat riittämättömiä. Emme väitä teoksen muodostavan täysin eheää ja johdonmukaista kokonaisuutta, ja tarkkaavainen lukija huomaa kirjoittajien vaihtelevat tulkinnat superdiversiteetistä. Uskomme silti kokonaisuuden toimivan edukseen ja synnyttävän ajatuksia siitä, miten moninaisia näkökulmia superdiversiteetti pystyy avaamaan Suomessa meneillään oleviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutoksiin.

Lähteet

- Euroopan unioni 2000a: 2000/43/EY: Neuvoston direktiivi 2000/43/EY, annettu 29 päivänä kesäkuuta 2000, rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0043&from=fi>. Viitattu 11.4.2022.
- Euroopan unioni 2000b: 2000/78/EY: Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0078&from=FI>. Viitattu 26.4.2022.
- Kototietokanta (2022): Väestörakenne >> Kielen mukaan >> 11kq -- 001 -- Kieli iän ja sukupuolen mukaan: maakunnat ja suurimmat kaupungit, 1990–2020. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://kototietokanta.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Kototietokanta/>. Viitattu 11.4.2022.
- Maahanmuuttovirasto 2016: Turvapaikka- ja pakolaistilastot. Helsinki: Maahanmuuttovirasto <https://migri.fi/vanhat-tilastot#turvapaikka>. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-ja_pakolaistilastot Viitattu 20.6.2016.
- Maahanmuuttovirasto 2023: Kansainvälinen suojelu / päätökset. Päivitetty 15.5.2023 Helsinki: Maahanmuuttovirasto. <https://tilastot.migri.fi/index.html#decisions/23330>. Viitattu 8.6.2023.
- Tilastokeskus (2022a): Väestö / Väestörakenne / 11rl -- Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain, 1990–2021. Helsinki: Tilastokeskus. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/>. Viitattu 11.4.2022.
- Tilastokeskus (2022b): Väestö / Väestö / Väestörakenne / 11rm -- Kieli sukupuolen mukaan kunnittain, 1990–2021. Helsinki: Tilastokeskus. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/>. Viitattu 11.4.2022.
- Tilastokeskus (2022c): Väestö / Väestörakenne / 11rp -- Syntymävaltio iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain, 1990–2021. Helsinki: Tilastokeskus. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/>. Viitattu 11.4.2022.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2021: Kotoutumisen sanasto. 1. laitos. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:54. Viitattu 6.6.2023.
- UN DESA 2022: International Migrant Stock 2020. New York: United Nations, Population Division. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>. Viitattu 11.4.2022.
- United Nation Population Division n.d.: The International Migrant Stock: A Global View. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/Data_Collection_o8o9o9o3/conf_osaki.pdf. Viitattu 22.4.2022.
- Yhdenvertaisuuslaki 21/2004. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040021?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yhdenvertaisuuslaki>. Viitattu 11.4.2022.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. Viitattu 11.4.2022.

Tutkimuskirjallisuus

- Alcoff, Linda Martín ja Satya P. Mohanty 2006: Reconsidering identity politics: An introduction. Teoksessa Linda Martín Alcoff, Michael Hames-García, Satya P. Mohanty ja Paula M. L. Moya (toim.) *Identity politics reconsidered*. New York: Palgrave-Macmillan, 1–9.
- Androutsopoulos, Jannis ja Kasper Juffermans 2014: Digital language practices in super-diversity: Introduction. *Discourse, Context & Media*, 4:5, 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.DCM.2014.08.002>.
- Anttila, Jorma 2007: *Kansallinen identiteetti ja suomalaiseksi samastuminen*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-3962-1>.
- Aptekar, Sofya 2019: Super-diversity as a methodological lens: Re-centring power and inequality. *Ethnic and Racial Studies*, 42:1, 53–70. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1406124>.
- Arnaut, Karel 2012: Super-diversity: Elements of an emerging perspective. *Diversities*, 14:2, 1–16. https://newdiversities.mmg.mpg.de/fileadmin/user_upload/2012_14-02_art1.pdf. Viitattu 11.4.2022.
- Assmuth, Laura, Ville-Samuli Haverinen, Eeva-Kaisa Prokkola, Pirjö Pöllänen, Anni Rannikko ja Tiina Sotkasiira (toim.) 2021: *Arjen turvallisuus ja muuttoliiikkeet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Becci, Irene, Marian Burchardt ja Mariachiara Giorda 2017: Religious super-diversity and spatial strategies in two European cities. *Current Sociology*, 65:1, 73–91. <https://doi.org/10.1177/0011392116632030>.
- Beckford, James 2003: *Social theory & religion*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520754>.
- Beyer, Peter 1994: *Religion and Globalization*. Lontoo: Sage.
- Blackledge, Adrian ja Angela Creese (toim.) 2018: *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. Abingdon: Routledge.
- Blommaert, Jan 2015: Commentary. Superdiversity old and new. *Language and Communication* 44:1, 82–88. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2015.01.003>.
- Blommaert, Jan ja Ben Rampton 2011: Language and superdiversity. *Diversities*, 13:2, 1–21. https://newdiversities.mmg.mpg.de/fileadmin/user_upload/2011_13-02_art1.pdf. Viitattu 11.4.2022.
- Bouma, Gary ja Rod Ling 2009: Religious Diversity. Teoksessa Peter B. Clarke (toim.) *The Oxford handbook of the sociology of religion*. Oxford: Oxford University Press, 507–522.
- Bramadat, Paul ja Matthia Koenig (toim.) 2009: *International migration and the governance of religious diversity*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Brubaker, Rogers 2006: *Ethnicity Without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burchardt, Marian ja Irene Becci 2016: Religion and superdiversity: an introduction. *New Diversities*, 18:1, 1–7. https://newdiversities.mmg.mpg.de/?page_id=2581. Viitattu 22.4.2022.

- Bäckman, Linda 2017: 'Second Generation?' *Language and Identity among Adults whose Parents were Migrants*. Turku: Åbo Akademi University Press. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/143979/backman_linda.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Bäckman, Linda ja Sari Pöyhönen 2020: Superdiversiteetti. Teoksessa Tuomas Martikainen ja Pirkko Pitkänen (toim.) *Muuttoliikkeiden vuosisata*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 60–67. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7167-96-0>.
- Cabral, Estevao ja Marilyn Martin-Jones 2017: Moving north, navigating new work worlds and re-mooring: language and other semiotic resources in the migration trajectories of East Timorese in the UK. Teoksessa Caroline Kerfoot ja Kenneth Hyltenstam (toim.) *Entangled discourses, south north orders of visibility*. New York: Routledge, 79–98.
- Castles, Stephen, Hein de Haas ja Mark Miller 2015: *The age of migration. International population movements in the modern world*. 5. laitos. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Cohen, Robin ja Shirin M. Rai (toim.) 2000: *Global social movements*. Lontoo: Continuum. <http://dx.doi.org/10.5040/9781474212489>.
- Creese, Angela ja Adrian Blackledge 2010: Towards a sociolinguistics of superdiversity. *Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft*, 13:4, 549–572. <https://doi.org/10.1007/s11618-010-0159-y>.
- Crenshaw, Kimberlé 1989: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 8, 139–168.
- Crul, Maurice 2015: Super-diversity vs. assimilation: How complex diversity in majority–minority cities challenges the assumptions of assimilation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42:1, 54–68. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1061425>.
- Emerson, Michael, Elizabeth Korver-Glenn ja Kiara Douds 2015: Studying race and religion: a critical assessment. *Sociology of Race & Ethnicity*, 1:3, 349–359. <https://doi.org/10.1177/2332649215584759>.
- Fox, Jonathan ja Yasemin Akbaba 2015: Securitization of Islam and religious discrimination: Religious minorities in Western democracies, 1990–2008. *Comparative European Politics*, 13:2, 175–197. <https://doi.org/10.1057/cep.2013.8>.
- García, Ofelia ja Li Wei 2014: *Translanguaging. Language, bilingualism and education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gatrell, Peter 2019: *The unsettling of Europe. How migration reshaped a continent*. New York: Basic Books.
- Geldof, Dirk 2018: Superdiversity as a lens to understand complexities. Teoksessa Angela Creese ja Adrian Blackledge (toim.) *The Routledge handbook of language and superdiversity*. Lontoo: Routledge, 43–56. <https://doi.org/10.4324/9781315696010>.
- Grzymała-Kazłowska, Aleksandra ja Jenny Phillimore 2017: Introduction: Rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44:2, 179–196. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341706>.
- Hannerz, Ulf 1996: *Transnational Connections*. Lontoo: Routledge.
- Hoffmann, Lara ja Anna-Elisabeth Holm 2022: Learning Insular Nordic Languages: Comparative Perspectives on Migrants' Experiences Learning Faroese and Icelandic. *Nordic Journal of Migration Research*, 12:3, 259–275. <http://doi.org/10.33134/njmr.474>

- Hollinger, David 1995: *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Humphris, Rachel 2014: *From superdiverse contexts to superdiverse subjects: Report on IRiS conference 23-25 June 2014* <https://superdiversity.net/2014/09/22/from-superdiverse-contexts-to-superdiverse-subjects-report-on-iris-conference-23-25-june-2014/>. Viitattu 2.5.2022.
- Karkulehto, Sanna, Tuija Saresma, Hannele Harjunen ja Johanna Kantola 2012: Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus*, 4/2012, 16–27.
- Keskinen, Suvu, Minna Seikkula ja Faith Mkwesha (toim.) 2021: *Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Khazaei, Faten 2018: Grounds for dialogue: Intersectionality and superdiversity. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 21:1, 7–25. <https://doi.org/10.5171/TVGN2018.1.KHAZ>.
- Korkiasaari, Jouni 2001: *Suomalaisten Ruotsiin suuntautuneen siirtolaisuuden yhteiskunnalliset syyt 1900-luvulla*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. https://arkisto.org/wp-content/uploads/2017/08/005_Korkiasaari.pdf
- Kraus, Peter 2011: The politics of complex diversity: A European perspective. *Ethnicities*, 12:1, 3–25. <https://doi.org/10.1177/1468796811426952>.
- Kytölä, Samu 2013: *Language and Super-diversity: Explorations and interrogations*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5132-0>
- Kytölä, Samu 2018: Race, ethnicity and 'African-ness' in football discourse: Perspectives in the age of superdiversity. Teoksessa Angela Creese ja Adrian Blackledge (toim.) *The Routledge handbook of language and superdiversity*. Abingdon: Routledge, 268–282. <https://doi.org/10.4324/9781315696010-20>.
- Lehtonen, Heini 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen in-deksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- Leinonen, Johanna 2019: *Maahanmuuttobibliografia*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7167-75-5>.
- Leppänen, Sirpa, Saija Peuronen ja Elina Westinen 2018: Superdiversity perspective and the sociolinguistics of social media. Teoksessa Angela Creese ja Adrian Blackledge (toim.) *The Routledge handbook of language and superdiversity*. Abingdon: Routledge, 30–42. <https://doi.org/10.4324/9781315696010-4>
- Leppänen, Sirpa, Elina Westinen ja Samu Kytölä (toim.) 2018: *Social media discourse, (dis) identifications and diversities*. New York: Routledge.
- Levitt, Peggy 2001: *The transnational villagers*. Berkeley: University of California Press.
- López Peláez, Antonio, Pablo Álvarez-Pérez ja Victor V. Harris 2022: Superdiversity: New paths for social sciences in the upcoming future. *Current Sociology Monograph* 70:2, 161–165. <https://doi.org/10.1177/00113921211021934>
- Lyytinen, Eveliina (toim.) 2018: *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7167-59-5>.
- Makoni, Sinfree B. 2012: A critique of language, languaging and supervernacular. *Muitas Vozes, Ponta Grossa*, 1:2, 189–99.

- Marcus, George E. 1995: Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95–117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>.
- Martikainen, Tuomas (toim.) 2006: *Ylirajainen kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martikainen, Tuomas ja Tuula Sakaranaho 2018: Kansainväliset muuttoliikkeet, uskonto ja maahanmuuttajat. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen ja Teemu Taira (toim.) *Uskotososiologia*. Turku: Eetos, 249–261.
- McCall, Leslie 2005: The complexity of intersectionality. *Signs*, 30:3, 1771–1800.
- Meissner, Fran ja Steven Vertovec 2014: Comparing super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 38:4, 541–555. <http://dx.doi.org/10.1080/01419870.2015.980295>.
- Meissner, Fran, Nando Sigona ja Steven Vertovec (toim.) 2022: *The Oxford Handbook of Superdiversity*. Oxford: Oxford University Press.
- Modood, Tariq 2007: *Multiculturalism. Themes for the 21st century*. Lontoo: Polity Press.
- Muhonen, Anu 2013: *Error error lataa patteri: from language alternation to global multilingual repertoires in Finnish youth radio programs in Finland and Sweden*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5544-1>.
- Nowicka, Magdalena ja Steven Vertovec 2014: Comparing convivialities. Dreams and realities of living-with-difference. *European Journal of Cultural Studies*, 17:4, 341–356. <https://doi.org/10.1177/1367549413510414>.
- Pavlenko, Aneta 2018: Superdiversity and why it isn't: Reflections on terminological innovation and academic branding. Teoksessa Barbara Schmenk, Stephan Breidbach ja Lutz Küster (toim.) *Sloganization in language education discourse. Conceptual thinking in the age of academic marketization*. Bristol: Blue Ridge Summit, 142–168. <https://doi.org/10.21832/9781788921879-009>.
- Penninx, Rinus, Karen Kraal, Martin Martiniello ja Steven Vertovec (toim.) 2004: *Citizenship in European cities. Immigrants, local politics and integration policies*. Aldeshot: Ashgate.
- Peuronen, Saija 2017: *Heteroglossic and Multimodal Resources in Use. Participation across Spaces of Identification in a Christian Lifestyle Sports Community*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6950-9>.
- Phillimore, Jenny, Nando Sigona ja Katherine Tonkiss (toim.) 2020: *Superdiversity, Policy and Governance in Europe. Multi-scalar Perspectives*. Bristol: Policy Press.
- Pieterse, Jan Nederveen 1995: Globalization as hybridization. Teoksessa Mike Featherstone, Scott Lash ja Roland Robertson (toim.) *Global modernities*. Lontoo: Sage, 45–68.
- Piippo, Irina 2021: Muuttuvat näkökulmat monikielisyyteen. Teoksessa Maria Ahlholm, Irina Piippo ja Päivi Portaankorva-Koivisto (toim.) *Koulun monet kielet. Plurilingualism in the school*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFInLA, 21–43. <https://journal.fi/afinla/article/view/107219>.
- Pöyhönen Sari, Minna Suni ja Mirja Tarnanen 2019: Kieli kotouttamispolitiikan ytimessä: aikuiset maahanmuuttajat matkalla työelämään. Teoksessa Taina Saarinen, Pirkko Nuolijärvi, Sari Pöyhönen ja Teija Kangasvieri (toim.) *Kieli, koulutus, politiikka. Monipaikkaisia käytänteitä ja tulkintoja*. Tampere: Vastapaino, 257–285.

- Pöyhönen, Sari ja James Simpson 2021: Contesting language policy for asylum seekers in the Northern periphery: The story of Tailor F. *Language Policy*, 20, 261–285. <https://doi.org/10.1007/s10993-020-09554-0>.
- Räsänen, Matti 2017: Satavuotiaan Suomen kielet. *Kielikello*, 4/2017. <https://www.kielikello.fi/-/satavuotiaan-suomen-kielet>.
- Sahradyan, Sonya 2022: *Personal and Institutional Trajectories of Language, Employment and Integration: An Ethnography with Migrant NGO Practitioners*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9266-8>.
- Saukkonen, Pasi 2013a: *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saukkonen, Pasi 2013b: *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. 2. korjattu painos. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/saukkonen_2013_politiikka_monikult_yhteiskunnassa.pdf.pdf.
- Saukkonen, Pasi 2020: *Suomi omaksi kodiksi. Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Schiller, Nina Glick, Linda Green Basch ja Cristina Szanton-Blanc (toim.) 1992: Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645:1, 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1992.tb33484.x>.
- Scholten, Peter, Maurice Crul ja Paul van de Laar (toim.) 2019: *Coming to Terms with Superdiversity. The Case of Rotterdam*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-96041-8>.
- Tarnanen, Mirja, Tatjana Rynkänen ja Sari Pöyhönen 2015: Kielten käyttö ja oppiminen aikuisten maahanmuuttajien integroitumisen ja identiteettien rakennusaineina. Teoksessa Teppo Jakonen, Juha Jalkanen, Terhi Paakkinen ja Minna Suni (toim.) *Kielenoppimisen virtauksia. Flows of language learning*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 56–72. <http://ojs.tsv.fi/index.php/afinlavk/article/view/49654/16543>
- Tervonen, Miika ja Johanna Leinonen (toim.) 2021: *Vähemmistöt muuttajina*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7399-10-1>.
- Tiilikainen, Marja 2003: *Arjen islam*. Tampere: Vastapaino.
- Toivanen, Mari 2014: *Negotiating home and belonging. Young Kurds in Finland*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5809-2>.
- Vertovec, Steven 1992: *Hindu Trinidad. Religion, ethnicity and socio-economic change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vertovec, Steven 2000: *The Hindu diaspora. Comparative patterns*. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315011448>.
- Vertovec, Steven 2006: *The emergence of super-diversity in Britain*. Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper No. 25. Oxford: University of Oxford. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2006-025-Vertovec_Super-Diversity_Britain.pdf. Viitattu 11.4.2022.
- Vertovec, Steven 2007a: *New complexities of cohesion in Britain. Superdiversity, transnationalism and civil-integration*. Oxford: University of Oxford. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/ER-2007-Complexities_Cohesion_Britain_CIC.pdf. Viitattu 22.4.2022.
- Vertovec, Steven 2007b: Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30:6, 1024–1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>.

- Vertovec, Steven 2009: *Transnationalism*. Lontoo: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203927083>.
- Vertovec, Steven 2012: 'Diversity' and the social imaginary. *European Journal of Sociology*, 53:3, 287–312. <https://doi.org/10.1017/S000397561200015X>.
- Vertovec, Steven 2013: *Reading 'super-diversity'*. Göttingen: Max Planck Institute for Studies of religious and ethnic diversity. <https://www.mmg.mpg.de/38383/blog-vertovec-super-diversity>. Viitattu 19.4.2022.
- Vertovec, Steven (toim.) 2015: *Diversities old and new. Migration and socio-spatial patterns in New York, Singapore and Johannesburg*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137495488>.
- Vertovec, Steven 2019: Talking around super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 42:1, 125–139. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1406128>.
- Vertovec, Steven 2021: The social organization of difference. *Ethnic and Racial Studies*, 44:8, 1273–1295. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1884733>.
- Vertovec, Steven 2023: *Superdiversity Migration and Social Complexity*. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203503577>.
- Vertovec, Steven ja Robin Cohen (toim.) 1999: *Migration, diasporas and transnationalism*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Vertovec, Steven ja Ceri Peach (toim.) 1997: *Islam in Europe. The politics of religion and community*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-25697-6>.
- Vertovec, Steven ja Susanne Wessendorf (toim.) 2010: *The multicultural backlash. European discourses, policies and practices*. Lontoo: Routledge.
- Vertovec, Steven, Dan Hiebert, Paul Spoonley ja Alan Gamlen 2022: Visualizing superdiversity and "seeing" urban socio-economic complexity. *Urban Geography*. <https://doi.org/10.1080/02723638.2022.2151753>
- Wahlbeck, Östen 1999: *Kurdish Diasporas. A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. Lontoo: Macmillan.
- Wessendorf, Susanne 2013: Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': Perceptions of difference in a London neighbourhood. *Identities*, 20:4, 407–422. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2013.822374>.
- Wessendorf, Susanne 2014: *Commonplace diversity. Social relations in super-diverse context*. Basingstoke: Palgrave. <https://doi.org/10.1057/9781137033314>.
- Westinen, Elina 2014: *The discursive construction of authenticity. Resources, scales and polycentricity in Finnish hip hop culture*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5728-5>.
- Westinen, Elina 2019: "Hassan Maikal, aina paikal": vloggaaminen, kuuluminen ja intersektionaalisuus. *Nuorisotutkimus*, 2/2019, 53–69.
- Wimmer, Andreas ja Nina Glick Schiller 2003: Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: An essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 3:3, 576–610. <https://www.jstor.org/stable/30037750>.